

YANGI O‘ZBEKISTONDA TURIZIM

Fayzullayeva Klara Abdullayevna

Jizzax politexnika instituti “Ijtimoiy fanlar”
kafedrası o‘qituvchisi

Kalit so‘zlari: Turizm, sayyoqlik, Tomas Kuk, Ibn Battuta, Amir Temur, Karl VI, Genrix IV, Ispaniyalik Klavixo, “Lazirut yo‘li”, “Shoh yo‘li”, “Buyuk ipak yo‘li”, Sariq dengizi, “G‘arbiy o‘lkalar”, Hindistonga, Parfiyagacha, Dunxuan, Avstriya, Angliya, Italiya, Fransiya, Ispaniya, “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni, Turizm marketingi, Turizm menejmenti, Turizm operatorlik xizmatini, Servis.

Ключевые слова: Туризм, Томас Кук, Ибн Баттута, Амир Тимур, Карл VI, Генрих IV, де-Клавихо, “Лазурный путь”, “Путь короля”, “Великий Шелковый путь”, Желтое море, “западные страны”, до Индии, Парфии, Дуньхуана, Австрии, Англии, Италии, Франция, Испания, закон о туризме, маркетинг туризма, управление туризмом, сервис.

Key words: Tourism, travel, Thomas Cook, Ibn Battuta, Amir Timur, Charles VI, Henry IV, Spanish Clavijo, “Lazirut Road”, “Royal Road”, “Great Silk Road”, Yellow Sea, “Western Lands”, to India, to Parthia, Dunhuang, Austria, England, Italy, France, Spain, Tourism Law, Tourism Marketing, Tourism Management, Tourism Operator Service, Service.

Jahon sayyohlik tashkilotining ma‘lumotlariga qaraganda, har yili o‘rtacha 1,2 mlrd. nafar kishi sayohatga chiqadi. Vaholonki, bundan 10 yil muqaddam ro‘yxatga olingan sayyohlar soni 576 mln. nafarni tashkil etgan, xolos. Mazkur soha jadal rivojlanishining ko‘plab omillari bor, albatta. Ular ichida eng asosiysi bu dunyoni bilish, tarbiya va sog‘lomlashtirishni o‘zida mujassamlashtirilganligidir. Qolaversa, u bunday xizmatlarni tashkil etuvchilarga katta daromad olish imkonini beradi. Hozirgi vaqtda dunyo turizmining jahon yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 10 foiz, xizmatlar eksportida 30 foiz, savdo hajmida 6 foizga yetgani, mehnatga layoqatli aholining 8 foizi shu jabhada mehnat qilayotgani buning yaqqol dalilidir.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, bozor iqtisodiyotiga asoslangan jamiyat qurishni o‘zining asosiy maqsadi qilib belgilab oldi. Bu ishda turizm sohasi ham etakchi tarmoqlardan biri hisoblanadi. Turizm nafaqat o‘tmishni o‘rganish, o‘zga xalqlar va elatlar bilan tanishish, ularning madaniy yodgorliklaridan baxramand bo‘lish, shuningdek, u katta biznes hamdir.

Avvalo turizim soʻziga toʻxtalib oʻtsak. “Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi” 639- betida, **TURIZM** (frans. tour — sayr, sayohat) , sayyoqlik — sayohat (safar) qilish; faol dam olish turlaridan biri. Turizm deganda jismoniy shaxsning doimiy istiqomat joyidan sogʻlomlashtirish, maʼrifiy, kasbiy amaliy yoki boshqa maqsadlarda borilgan joyda (mamlakatda) haq toʻlanadigan faoliyat bilan shugʻullanmagan holda uzogʻi bilan 1 yil muddatga joʻnab ketishi (sayohat qilishi) tushuniladi. Turizmning tarixi 19-asr boshlariga borib taqaladi. Dastlab Angliyadan Franiyaga uyushgan sayyohlik tashkil etilgan (1815 yil). Turizmning asoschisi hisoblanmish ingliz ruhoniysi Tomas Kuk 1843 yilda 1 temir yoʻl sayyoxligini tashkil qildi. Shundan soʻng u oʻzining xususiy turistik korxonasini tuzdi va 1866 yil dastlabki sayyoxlik guruxlari AQSHga joʻnatiladi. Sharqda arab sayyohi Ibn Battuta 21 yoshida sayohatini boshlab, deyarli barcha Sharq va SHimoliy Afrika mamlakatlarini piyoda kezib chiqdi. Movarounnahrda ilk sayyohlarning safarlari Amir Temur va temuriylar davrida faollashgan. Amir Temur fransuz qiroli Karl VI va ingliz qiroli Genrix IV bilan doimiy aloqada boʻlgan. Uning elchisi 1403 yil Parijga kelgan. Ispaniyalik Klavixoning “Buyuk Temurning hayoti va faoliyati” kitobida Movarounnahrda ijtimoiy hayot va sayyohlarning Temur davlatiga intilishi aks etgan.

Oʻzbekiston zamonaviy turizm industriyasini rivojlantirish uchun barcha zarur manbalarga ega. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentning 2019 yil 5 yanvardagi “Oʻzbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida” gi PF 5611 sonli qarorida “2019-2025 yillarda Oʻzbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasi”ga muvofiq Evropa va Janubi-Sharqiy Osiè mamlakatlari bilan tovar aylanmasi, tashiladigan yoʻlovchilar soni va investitsiyalarni koʻpaytirish uchun respublikadagi transport aloqa tizimini tubdan yaxshilash maqsadida xorijiy aloqalarni yanada mustahkamlashga alohida eʼtibor berildi. Bizga maʼlumki Qadimdan, Oʻrta Osiyo Gʻarb va Sharqni tutashturuvchi yoʻlda joylashgan, yaʼni “koʻprik” vazifasini bajargan. Eramizdan avvalgi 3-2 ming yillardan “Lazirut yoʻli”, Ahmoniylar imeriyasi davridagi “Shoh yoʻli”, eramizdan avvalgi II asrlardan milodiy XVI asrgacha mavjud boʻlgan, Xitoydan boshlanib, Oʻrta Osiyo orqali oʻtib, Sharq va Gʻarb mamlakatlarini bogʻlagan “Buyuk ipak yoʻli” kabi transmagistral savdo yoʻllari dunyo xalqlarining iqtisodiy, siyosiy, madaniy taraqqiyotiga beqiyos hissa qoʻshgan, mamlakatlar oʻrtasida nafaqat savdo aloqalari, balki, diplomatik munosabatlar rivojlanishiga xizmat qilgan. Mamlakatlararo iqtisodiy va savdo aloqalarida savdo yoʻllarining ahamiyati juda yuqori boʻlgan. Zero, karvon yoʻllari iqtisodiy aloqalarning qon tomirlari hisoblangan. Sariq dengizi qirgʻoqlaridan boshlangan Buyuk ipak yoʻlining yirik tarmogʻi - Oʻrta Osiyo orqali, jumladan, Xorazm mintqasidan oʻtib, janubiy va janubiy-gʻarbiy Osiyo hududlaridan Oʻrta er dengiziga, undan Gʻarbiy Evropagacha borgan boʻlsa, ikkinchi yoʻnalishi –

Xorazm va Qozog‘iston cho‘llaridan o‘tib, Rossiya va Sharqiy Evropani Xitoy bilan bog‘lagan. Evroosiyo materigini qamrab olgan ushbu transmagrastral yo‘lining uzunligi 12800 km tashkil etgan. Xitoy xukmdorlarining “G‘arbiy o‘lkalar” bilan harbiy-siyosiy va savdo aloqalar olib borishlariga intilishlarining natijasi sifatida vujudga kelgan mazkur yo‘l qadimgi davrlardan Osmonosti yurtini O‘rta Osiyo va boshqa mamlakatlar, xususan, Parfiya, Hindiston va Rim imperiyasi bilan izchil aloqalarning boshlanishiga olib kelgan. O‘rta Osiyo xalqlarining Xitoy bilan savdo aloqalarida Farg‘ona mintaqasi asosiy tranzit yo‘l vazifasini bajargan. Chunki, Buyuk ipak yo‘lining Xitoydan O‘rta Osiyoga keluvchi yo‘nalishlarida dastlabki hudud sifatida Farg‘ona vodiysi muhim o‘rin tutgan. Bu davrda Xitoyning Farg‘ona o‘lkasiga nisbatan bunday qiziqishini “G‘arbiy o‘lkalar darvozasi” sifatida joylashgan geostrategik va jug‘rofiy joylashuvi bilan izohlash mumkin. O‘rta Osiyo xalqlarini Xitoy bilan bog‘lovchi savdo yo‘llari ba’zi ma’lumotlarga ko‘ra eramizdan avvalgi bir ming yillik o‘rtalarida vujudga kelgan bo‘lib, mintaqamizning eng janubiy sarhadlaridan Xitoyga bevosita qo‘shni bo‘lgan Pomir tog‘lari orqali o‘tgan. Xitoy poytaxtidan chiqqan savdo karvonlari Turfon vohasi va Pomir tog‘ dovonlari orqali Baqtriyaga va undan Hindistonga, Parfiyagacha borgan. SHuni qayd etish kerakki Xitoydan Sharqqa yo‘l olgan barcha savdo karvonlari, mamlakatning eng g‘arbiy chegara shahri sifatida e’tirof etiladigan Dunxuan shahridan o‘tgan. Tadqiqotchilarning ta’kidlashlaricha shu erga kelganda Buyuk ipak yo‘li uch tarmoqqa bo‘lingan Xitoydan O‘rta er dengizigacha etib borgan6 : 1. SHimoliy yunalish: Xami –Borko‘l-Issiq ko‘l-Janubiy Kozog‘iston-SHimoliy Kavkaz-Vizantiya-O‘rta Er dengizi. 2. Markaziy yunalish: Turfon-Qorashar-Kuchu-Pomir tog‘ dovoni-Ustrushona-Samarkand-Buxoro-Marv-Eron-O‘rta Er dengizi. 3. Janubiy yunalish: Dunxuan-Lobnor kuli-Tak-lamakon saxrosi-Vohon koridori-Tohariston-Eron-O‘rta Er dengizi. Ushbu yo‘nalishlar transmagrastral savdo yo‘llari bo‘lib, asrlar davomida Evroosiyo mintaqasida ruy bergan siyosiy o‘zgarishlar, jarayonlar ta’sirida o‘z yo‘nalishini o‘zgartirib turgan. Ammo, o‘z ahamiyatini saqlab qolgan Amudaryo orqali, yoki uning o‘ng va chap sohillari bo‘ylab o‘tgan savdo yo‘llaridan CHorjo‘y - Buxoro - Samarqand shaharlar orqali Toshkentga etib kelishgan. Xorazmdan Toshkent shaharigacha savdo yo‘li ming verstdan iborat bo‘lgan. Savdo karvonlari Toshkentdan ikkiga bo‘lingan: 1.SHimoliy yo‘l-Toshkent-Ettisuv-Tayanshan tog‘ dovonlar orqali Mug‘ulistongacha va undan Xitoyga, yoki Sharqiy Turkistongacha etib borishgan. 2.Janubiy yo‘l -Toshkent-Farg‘ona vodiysi-Qashg‘ar orqali Xitoygacha va hatto Tibetgacha borishganligi haqida ma’lumotlar bor. O‘rta Osiyo, jumladan, Xivaga, Afg‘oniston orqali qog‘oz, ipak, jun mahsulotlari, shoyi va parcha, zar iplar, teri mahsulotlari, qora murch, kashmir matolari, ziravorlar, xitoy va yapon chinni buyumlari olib kelingan. Xorazmlik savdogarlar, Afg‘oniston xududidan, Xitoyning

G'ulja, Qashg'ar, Yorkent kabi shaharlariga, shuningdek, Xitoyning tog'li, ichki hududlari hisoblangan Katta va Kichik Tibet tumanlarigacha kirib borib mahalliy savdogarlar bilan savdo aloqalarini amalga oshirganlar. Shuni takidlashimiz lozimki G'arb va Sharq mamlakatlariga o'tuvchi harqanday savdo karvoni va savdogarlar mamlakatimizni ziyorat qilganlar. Bundan ko'rinib turibdiki qadimdan turizm bizda mavjud bo'lgan.

Respublikamizda turizmni rivojlantirish juda katta iqtisodiy samara berishi hammamizga ayon, chunki u xorijga resurs chiqarmay (paxta, gaz, neft) valyuta olib kirish imkonini beradi. Tahlillar shundan dalolat beradiki, ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda turizmdan keladigan daromad boshqa sohalarga qaraganda ancha ko'proq valyuta tushumlarini keltiradi. Masalan: Turkiya yiliga 4-5 mlrd. dollarlik tovar eksport qilsa, turizm faoliyatidan 10 mlrd. dollardan ortiq daromad oladi. Avstriya, Angliya, Italiya, Fransiya, Ispaniyalarda ham xuddi shunday yuqori ko'rsatkichlarni ko'rishimiz mumkin. Mamlakatimizda ham turizmni rivojlantirish borasida bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi va uning mintaqaviy tuzilmalari shtat birliklarining oshirilgani, hududlarda turizm departamentlari va boshqarmalari, hokim o'rinbosarlari lavozimlari tashkil etilgani mazkur tashkilotlarning imkoniyatlarini kengaytirishda katta rol o'ynamoqda. O'zbekiston Respublikasining "Turizm to'g'risida"gi Qonuni 2019 yil 18 iyulda qabul qilingan, unda sohaning hozirgi rivojlanish bosqichidan kelib chiqqan holda yangi tushunchalar kiritildi, turizm bo'yicha davlat siyosatining prinsiplari va asosiy yo'nalishlari belgilandi. SHuningdek, turistik faoliyat sub'ektlari toifalarga ajratildi. 47 ta davlat fuqarolari uchun viza rejimi bekor qilindi hamda vizasiz rejimga ega mamlakatlar soni 86 taga etdi. Bundan tashqari viza jarayonlarini soddalashtirish maqsadida elektron viza olish imkoniyatiga ega mamlakatlar soni 57 ni tashkil etdi. Buyuk Ipak yo'li ustida joylashgan Vatanimiz qulay tabiiy-iqlim sharoitlariga boy tarixiy, madaniy merosga va ayni paytda ham ichki, ham xalqaro turizmni rivojlantirish uchun yuqori salohiyatga, zamonaviy turistik tashkilot va korxonalar bugungi kunda yangi axborot tizimlariga, kompyuter texnologiyalaridan foydalanuvchi texnika bilan ta'minlangan yuqori texnologiyali ishlab chiqarishga ega. Mijoz sifatli xizmatlarni olishi zarur bu davr talabi bo'lib qolmoqda. Ushbu muammoni amalga oshirishda mutaxassis kadrlar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Hozirgi davrda mamlakatni iqtisodiy modernizatsiyalash bosqichida turizm va mehmondo'stlik industriyasi sohasidagi echimini ko'tib turgan masalalar qatorida, turizm industriyasi mehnat bozorida ishlovchi xodimlarga qo'yiladigan malakaviy talablarga javob bera oladigan kadrlarni tayyorlash dolzarb masala bo'lib turibdi. SHularni hisobga olib, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan "Samarqand iqtisodiyot va servis institutini tashkil etish

to'g'risida" gi qaroriga asosan Samarqand iqtisodiyot va servis institutida ustuvor yo'nalishlar bo'yicha yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash belgilandi. Hozirgi paytda ushbu o'quv dargohida "Turizm marketingi", "Turizm menejmenti", "Turizm operatorlik xizmatini tashkillashtirish", "Servis" (turizm va mehmonxona xo'jaligi), ta'lim yo'nalishlari bo'yicha kadrlar tayyorlanmoqda. Bundan tashqari Toshkent Davlat iqtisodiyot universitetining halqaro turizm fakulteti va qator turizm kasb-xunar kollejlari bu ishga uz hissalarini qo'shib kelmokdalar. Turizm sohasining mamlakat iqtisodiy-ijtimoiy haetidagi o'rnini to'g'ri baholash uchun ushbu sohada statistik hisobga olish tizimini takomillashtirish masalasi ham o'ta dolzarbdir. Chunki, juda ko'p turistlar turistik mahsulotlarga to'langan mablag'lari bilan birga, mamlakatimizda o'z ixtieri bilan ko'plab tovarlar va xizmatlarni xarid qilishlari mumkin. Ammo ular birorta hisobotda aks ettirilmaydi, chunki hisobga ham olinmaydi. Shu tufayli statistik hisobotni takomillashtirish masalasi ham hal qilinishi lozim bo'lgan eng muhim tashkiliy mexanizmlarni takomillashtirishga qaratilgan vazifalardan biridir.

Mamlakatimizda turizm sohasida isloxtlar amalga oshirilmogda, yanada turizmni rivojlantirish ularni jalb qilish maqsadida:

-yurtimizda avvalo ichki turizmni rivojlantirib, madaniy yodgorliklar yaqin joylashgan joylarni eski holicha saqlagan holda, xorijiy sayyohlarni jalb eta olamiz;

-ularni besh yulduzli mehmonxonalar emas, balki shu yurtning urf-odatlarini, an'analarini aks ettirgan loyly uylar, eshik derazasi saqlangan xonadonlar ko'proq qiziqtiradi va ularni saqlab qolish orqali;

-uzoq hududlardagi sayyohlar oqimi kam bo'lgan ammo muhim aziz-avliyolar, arxiologik yodgorlar saqlangan nuqtalardagi ichki turizmni rivojlantirishga katta e'tibor qaratish orqali.

Muxtasar qilib aytadigan bo'lsak, bugungi kunda mamlakatimizda turizm sohasini rivojlantirish va davlat tomonidan huquqiy tartibga solish borasida katta yutuqlarga erishildi. Mazkur sohani rivojlantirish maqsadida tadbirkorlarga juda katta imtiaz va imkoniyatlar yaratib berilganligi soha rivojining asosiy omili bo'ldi. Shu bilan bir qatorda ba'zi bir kamchilik va foydalanilmayotgan imkoniyatlar borki, ularni bartaraf etish va bu yo'lda rivojlangan xorijiy davlatlarning ijobiy tajribalaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Mavlanov O‘. Markaziy Osiyoning qadimgi savdo yo‘llari.”Akademiya,Toshkent-2008.-B.112.
2. **O‘zbekiston Respublikasining Qonuni.**Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 16-apreld qabul qilingan.Senat tomonidan 2019-yil 21-iyunda ma’qullangan.19-Iyul 2019-yil. “Xalq So‘zi”. 1-3 betlar.
3. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”. Davlat ilmiy nashriyoti, Toshkent-2004-yil, 639-640 betlar.
4. B.J.Eshov, A.A.Odilov “O‘zbekiston tarixi”, II kitob. “Donishmand ziyosi”, Toshkent-2020, 84-86 betlar.
5. Hamid Ziyoev “Buyuk Amir Temur saltanati va uning taqdiri”. Toshkent - “Ma’naviyat”-2008.
6. Rui Gonsales de Klavixo “Samarqandga Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi”. Toshkent - “O‘zbekiston”-2010.